

ATATÜRK VE TARİH ŞUURU

Doç. Dr. AYFER ÖZÇELİK *

1923'e gelindiğinde; uzun mücadeleler sonucunda işgalci güçler yurttan atılmış, ama Mustafa Kemal Atatürk'ün deyimiyle asıl mücadele henüz başlamıştı. Bu mücadele yıllarca süren savaşların harap ettiği bir ülkenin kalkınma savaşı olduğu kadar, milleti yeniden tarif etme, ona tekrar kendine güven, milli şuur, yeni bir vatan anlayışı ve sevgisi verme mücadelesi idi.¹ Bir başka ifadeyle kültür mücadelesi idi.²

Bu mücadelede Atatürk özellikle tarihten istifade edecek ve Cumhuriyetin kuruluşundan bir süre sonra giderek artan bir şekilde mesaisinin çoğunu tarih ilmi ile ilgili çalışmalara verecektir. Çünkü tarih ortak milli kültürün en önemli yaratıcılarından birisidir.³ Mustafa Kemal'in gençlik yıllarından itibaren tarihe merak duyduğunu, okuduğu kitapların çoğunu tarih kitaplarının oluşturduğunu biliyoruz. Nitekim 1923 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi O'na Fahri Profesörlük (müdrerislik) ünvanının verilmesini kararlaştırıldığında bunu memnuniyetle karşılamış, gelen heyete okul sıralarından beri tarihle meşgul olduğunu, bu sebeple Fahri Profesörlüğün tarihe ait olması gerektiğini söylemiştir. Yine bu ünvanın verilışı dolayısıyla "Eminim ki, milli istiklâlimizi ilim sahasında fakülteniz devam ettirecektir, derken, diğer yandan tarihçilerle daha çok konuşacaklarını ifade etmiştir.⁴

Bu tarih sevgisi ve tarih bilgisinin O'na hem milletini, milletinin yapabileceklerini tanımak hem de hitabetindeki belagat açısından çok yararı olduğunu belirtmek gerekir. Bu sebeple diyebiliriz ki, "Atatürk'ün faydalandığı en güçlü silahlardan birisi zeka ve dehası ise, ikincisi tarih bilgisidir."⁵ Çünkü "Tarih ilmi kendisine has metodlarıyla bir milletin halde

* Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.

29.5.1996 tarihinde Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nde düzenlenen "21. Yüzyıla Girenken Atatürk'ün Görüşleri" adlı panelde tebliğ olarak sunulmuştur.

1 Kemal Karpat, "Türkler", *İslam Ansiklopedisi*, C. XII., İst. 1988, s. 392-394.

2 "Atatürk'ün tarih alanındaki çalışmaları, İstiklal Savaşı'nın kültür alanındaki devamıdır", Enver Ziya Karal, *Atatürk ve Devrim, Konferans ve Makaleler*, Ankara 1980, s. 95.

3 Turhan Feyzioğlu, "Atatürk ve Tarih", *Atatürk Haftası Armağanı*, Genelkurmay ATESE yay., Ank. 1986, s. 6.

4 Mehmet Saray, "Atatürk ve Türk Tarihi", *Türk Kültürü*, Yıl XXII, Ocak 1984, Sayı 249, s. 3.; Cengiz Orhonlu, "Atatürk ve Tarih", *Türk Kültürü*, Yıl VI, Kasım 1967, Sayı 61, s. 27.; Şemsettin Günaltay, "Atatürk'ün Tarihciliği ve Tarih Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra", *Bulleten*, C. III, Sayı 10 (1939), s. 273-274.

5 Bayram Kodaman, "Atatürk ve Tarih", *Atatürk ve Kültür*, Ankara 1982, s. 5.

ve istikbâlde yaratacağı ve tesis edeceği kültür müesseselerinin hangi temeller üzerinde yükseleceğine ve onlara nasıl bir istikamet verilmesi lazım geldiğine dair kültür zemininin derinliklerinde, kültür araştırması yaparak fizibilite raporları hazırlar... Bir milletin kültür zeminini tetkik etmeden yeni ilaveler yapmak veya kültür çatısını kurmak mümkün değildir. Tarihle Kültür arasında kurulacak sıkı bir bağ; bir insanı ve bir toplumu başka milletlerin esaretinden, hadiselerle körü körüne boyun eğmekten kurtararak kendi kaderini kendisinin tayin etmesini sağlar.⁶ Hadiseleri kontrol edebilme, daha derin bir anlayışla kavrama yaratarak yüksek bir fikri seviyeye ulaşır.

Buna karşılık Osmanlı tarihçilik anlayışı daha çok hanedan merkezli idi. Devletin sosyal ve idari yapısı nedeniyle, Türklükten, Türk Milleti'nden, hatta Türklerin İslam Medeniyeti'ne yaptıkları katkılardan, İslama yaptıkları hizmetlerden söz edilmiyordu. Tanzimat'tan sonra iç ve dış tehditlere karşı devleti parçalamaktan kurtarmak için çeşitli kesimlerin kurtarıcı gibi sarıldığı, Müslüman-Hristiyan bütün Osmanlı Tebası'nı hak eşitliği içinde bir arada tutma çabası demek olan Osmanlılık ideali içinde de Türk adeta gözlerden irak bırakılmıştı. Tanzimat dönemi tarihçiliğinin misyonu bir "Osmanlı Milleti" bir "Osmanlı Tarih Şuuru" yaratmaktı. İşte bu sebeple Tanzimat dönemi tarihçiliğinde bir aşiretten cihangirane bir devlet çıkarıldığı işlenmekte idi. Bu cihangir devleti meydana getiren millet ile arkasındaki zengin tarih, kültür ve medeniyet hiç yokmuş farzediliyordu ki; ileride de belirteceğimiz gibi Atatürk aşiretten bir cihan devleti haline gelinemeyeceğini ifade ederek konunun ilmî olarak araştırılmasını isteyecektir.⁷

Tabiidir ki, tarihçiliğimizdeki bu eksiklikler, milli şuurun ve milliyetçiliğin uyanışında geç kalınmasına yol açacaktır. Halbuki Tanzimat'a tekabül eden yıllardan çok önce Avrupa'da milli şuur ve milliyetçilik duygusu uyanmıştır. Bu uyanışla birlikte bilim ve teknolojiye ilerleme, sanayileşme, siyasi hayatta demokratikleşme, halkın siyasi hayata katılımı giderek artan bir şekilde toplum hayatına hakim olmuştur. ⁸ Yani "batıda millet haline gelebilen milli bütünlüklerini gerçekleştiren toplumlar sanayileşme ve demokratik bir siyasi yapıya kavuşma konusunda da öne geçmişlerdir". Burada dikkati çeken husus milli şuur kazanmada kat edilen mesafe ile medeniyet alanındaki gelişme arasındaki paralelliktir.⁹

Tanzimat'tan sonraki gelişmeler ise herkesçe malumdur. Ne Os-

6 Bayram Kodaman, "Atatürkçü Düşünce ve Kalkınma Modelinde Kültürün Yeri", *Atatürk Kültür ve Eğitim Semineri*, Kayseri 1982, s. 68-69.

7 Feyzioğlu, a.g.e., s. 7-8; Kodaman, *Atatürk ve Tarih*, s. 4-5.

8 Hilmi Ziya Ülken, *Millet ve Tarih Şuuru*, İst. 1948, s. 169.

9 Feyzioğlu, a.g.e., s. 6.

manlılık ideali ne de Osmanlı Tarihçiliği ortak bir Osmanlı Şuuru yaratamamıştır. Aksine ilimde, teknik'te siyasi ve sosyal yapıdaki düzenlemelerde kısacası medeniyette devamlı ilerlemeler kaydeden Avrupa Devletleri, Osmanlı Devleti'ni giderek daha da ağırlaşan bir sömürü ağı içine almış, bu ağdan kurtulma çabaları yetersiz, sistemsiz, en önemlisi geç olunca Osmanlı Devleti kurtarılamayarak tarihe karışmıştır. Dünyanın ekonomik siyasi en stratejik bölgelerini elinde tutan Osmanlı Devleti'nden sonra, kalan bütün enerji ve gücü son noktasına kadar harcama pahasına şimdiki mütevazı topraklar üzerinde tutunabildik.

Şimdi kurulan ve kendisine muasır medeniyetler seviyesinin üstüne çıkmak hedefini seçmiş olan milli devletin, yeni "Türk Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür", Türk kültürüdür. Yani yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti ırk esasına göre değil sınırları belli vatan parçası üzerinde kültür, dil ve tarih birliği esasına dayanarak kurulan bir devletti ve yeni millet tarifi de bu sebeble "Ne mutlu Türk olana" değil "Ne mutlu Türküm diyene" şeklinde yapılmıştır. O halde bir andan yüzyıllardır sistemli bir şekilde aşağılanan, ve son yıllarını büyük acılar içinde geçirmiş olan bu aziz millete yeniden bir öz güven, Türk olmanın mutluluk ve sevinci, milli şuur verilmeliydi. Diğer taraftan siyasi ve sosyal yapı da milli bünyeye en uygun şekilde değiştirilerek çağdaşlaşma yoluna sokulacaktır.

Atatürk'ün Türk Milleti'nin gelecekteki tehlikelerinden biri olarak Avrupalıların yıllardan beri ileri sürdüğü, Türklerin sarı ırktan ikinci sınıf bir millet olduğu, her türlü medeni kabiliyetten ve istidattan mahrum, yarı vahşi, barbar, kavgacı, yakıp yıkıcı, geçtikleri yerde ot bitirmeyen bir kavim olduğu yolundaki tezleri gördüğünü anlıyoruz. O bir acı olarak yüreğinde bu tezleri çürütmek isteği taşıyordu. Çünkü aynı Avrupalılar bu asılsız iddialara dayanarak Türk'ün Avrupa'dan ve Anadolu'dan atılması gerektiği propogandasını yapacaklar, onca felakete yol açacaklardır.

İşte Atatürk'ün ortaya attığı ama ilmi geçerliliğini tarih ilmi ile uğraşanların araştırmalarına bıraktığı Türk Tarihi ve Türk Dili ile ilgili tezlerini bu açı ile değerlendirmek gerekir. Çünkü Avrupa'da ciddi sayılabilecek siyaset ve ilim adamlarının ortaya attığı bu insafsız safsatalara karşı O, Anadolu'nun Türk'ün vatani olduğunu, ilelebet de Türk vatani olacağını anlatmak istiyordu.

Atatürk'ün bütün bu sebeplerle 1928'e kadarki çalışmaları, 1928'den sonra daha sistemli bir şekilde devam etti. Bu yıl okullarda okutulanlar ve yabancı dilde yazılanlar dahil olmak üzere bütün tarih kitapları toplatılarak incelemeye alındı, ve bir kütüphane oluşturuldu. Bu arada yurt dışından hukuk, sosyoloji, iktisat ama özellikle tarih alanında yazılmış en iyi kitaplar getirtiliyordu. 12 Eylül 1929'da Paris Büyükelçisi Fethi

Okuyar'dan Fransız Hukuk Fakültelerinde okutulan derslere ait kitaplarla en mufassal ve yüksek bir "Genel Tarih" kitabı istenirken, bir ay sonra Sümerler'in menşei ve medeniyeti hakkında en son araştırmaları ihtiva eden kitaplar isteniyordu. 2 Kasım 1929'da Ernest Lavisse'nin 12 ciltlik "Uygarlık Tarihi", Alfred Rambaud'un "Historie Generale des Peuples et des Civilisations" (Medeniyetler ve Halklar Genel Tarihi) adlı eseri istenir. 1931'de Rene Grousset'in Uzak Doğu Tarihi, Asyanın Uyanışı, İngiliz Emperyalizmi ve Halkların Ayaklanması adlı eserleriyle bu yıllarda basılan Doğu Uygarlıkları adlı dört ciltlik kitap getirilir. 1935'de de bu siparişlerin devam ettiği, İstatistik, İktisat, Sosyoloji kitapları yanında Genel Tarih, Siyasi Müesseseler Tarihi, Yeni ve Yakınçağlar Tarihi, İktisad Tarihi, Dinler Tarihi, Diploması Tarihi, Felsefe Tarihi, Bilimler Tarihi, Sanat Tarihi alanlarında pek çok kitap getirildiğini görüyoruz.¹⁰

1930 yılında o zamana kadar devlet ve hükümet ile yakın ilişkisi bulunan Türk Ocakları VI. Kurultayı toplanır. Kurultay'da Sadri Maksudi Arsal'ın teklifi ve Afet İnan'ın desteklemesi ile İlim ve Sanat Heyeti yanında bir de Tarih Encümeni kurulur.¹¹ Bu encümenin görevi "Türk Tarihi ve Medeniyeti İlmi Bir Surette Tetkik ve Tettebbu eylemek"tir.¹² Bu encümenin azalarından bir kısmına (Afet Hanım, Mehmet Tevfik, Hasan Cemil, Sadri Maksudi, Şemşeddin, Vasıf ve Yusuf Ziya Beylere) Atatürk'ün direktifleriyle "Türk Tarihinin Ana Hatları" adlı eser hatırlatılmış, pek çok eksiklik ve hataları yüzünden Atatürk tarafından beğenilmemiş ve ilim adamlarının görüşlerine sunulmak üzere çıkarılan nüshalar hariç basılmamıştır.¹³ Çünkü Atatürk'ün ifadesiyle "Tarih hayal mahsulü olmaz, Tarih yazarken gerçek olayları kullanmaya çalışmalıyız. Eğer bunları bulamazsak meçhuliyeti ve bu noktada bilgisizliğimizi itiraf etmekten çekinmeyelim"¹⁴

Fakat Türk tarihinin Ana Hatları adlı eser hazırlanırken yola çıkılan ana fikir, şerefli ve büyük bir millet olan Türklerin dünya medeniyetleri ailesi içindeki yeri ve katkıları ile ilgili çalışmalar daha sistemli bir biçimde devam ettirilmiştir. Bu kitap hazırlatılırken verilmek istenen fikir ile ilgili pek çok kişiden görüş bildirmesi ve katkıları istenmiş, dağıtılan nüshalar için gerekli düzeltmeler ile ilaveler alınmış, hatta bu düzeltme ve ilaveleri bizzat Atatürk de yapmıştır.¹⁵ Atatürk'ün Türk Tarihi açı-

10 Bilal Şimsir, "Atatürk'ün Kitap Sevgisi", Atatürk Kültür ve Eğitim Semineri, Kayseri 1982, s. 85-92.; Ayrıca bkz. Gürbüz Tüfekçi, Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, Ankara 1983.

11 Afet İnan, Kemal Atatürk'ü Anarken Atatürk'ten Hatıralar II, Ankara 1955, s. 81; Adile Ayda, "Sadri Maksudi'nin Türk Tarih Kurumunun Kuruluşundaki Rolü", Türk Kültürü, S. 53, Yıl V, Mart 1967, s. 324-325.

12 Kodaman, "Atatürk ve Tarih", s. 7.

13 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Türk Tarihi Yazılırken Atatürk'ün Alaka ve Görüşlerine Dair Hatıralar", Belleten, C. III, S. 10 (1939), s. 349-350.

14 Bekir Sıtkı Baykal, "Atatürk Devrimlerinde Tarihin Rolü", Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi, Kalkına İçin Bölgesel İşbirliği (RCD) Semineri Tebliğleri, Ankara 1972, s. 97.

15 Saray, a.g.e., s. 8.

sından cevaplandırılmasını istediği sorular şunlardı: Türkler bir aşiretten nasıl bir cihan devleti çıkarmışlardır? Bunun başka bir izahı olmalıdır? Tarih ilmi bunu meydana çıkarmalıdır. Akdeniz'in yaşamış ve koybolmuş medeniyeti ile Türkler'in ilgisi nedir? Türklerin dünya tarihindeki ve medeniyet alemindeki rolleri nedir?¹⁶ Atatürk yukarıda belirtilen düzeltme ve ilavelerden sonra okullarda okutulmak üzere dört ciltlik yeni bir tarih kitabı hazırlatılmasını isteyecektir.¹⁷

Bütün bu ön çalışmalardan sonra Türk Ocakları'nın kapatılması akabinde 15 Nisan 1931'de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti bağımsız bir kurum haline getirilmiş, ileride 1935'de Türk Tarih Kurumu haline getirilecek bu cemiyete önemli görevler verilmiştir. Nitekim 1932 yılında ilk, 1937 yılında ikinci Tarih Kongreleri bu cemiyet ve kurum tarafından düzenlendi.

Yerli ve yabancı bilim adamlarında davet edildiği kongre çalışmalarına başlamadan önce üyelere Atatürk şöyle hitap ediyordu. "Bizim milletimiz derin bir maziye maliktir. Bu düşünce bizi elbette altı yedi yüzyıllık Osmanlı Türklüğü'nden, Selçuklu Türklerine ve ondan evvel bu devirlerin her birine eşit olan Türk Devletlerine kavuşturur." Büyük devletler kuran ecdadımız büyük ve şumullü medeniyete sahip olmuştur. Bunu aramak tedkik etmek Türklere ve cihane bildirmek bizler için bir borçtur.¹⁸

İşte bütün bu çalışmaların bir yandan akademik ruh ve anlayışla yürütülmesi diğer yandan yeni nesillere aktarılması düşüncesi de 1933 yılında ortaya atılmış, 1935 yılında başlayan çalışmalar sonunda 1936'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi açılmıştır. Başlangıçta Fakültenin Tarih-Coğrafya Fakültesi olması düşünülmüş, fakat Türk Tarihine kaynak olabilecek bütün dillerinde araştırılabilmesi amacıyla Dil de eklenmiştir.¹⁹

Atatürk'ün 1934'den itibaren meclisi açış nutuklarında "Türk Tarihini doğru temeller üzerine kurmak"²⁰ şeklinde ifade ettiği bu çalışmalar hakkında meclise ve kamuoyuna bilgi verdiğini görüyoruz. Mesela 1 Kasım 1936'da meclisin V. dönem II. toplanma yılını açarken yaptığı konuşmasında "...Başlarında kıymetli maarif vekilimiz bulunan Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun bugün yeni hakikat ufukları açan ciddi ve devamlı mesaisini takdirle yad etmek isterim. Bu iki ulusal kurumun tarihimizin ve dilimizin karanlıklar içinde unutulmuş derinliklerini,

16 Orhonlu, a.g.m., s. 28. Bu noktada Prof. Dr. M. Fuad Köprülü'nün çalışmalarını takdirle yad etmeyi borç biliyoruz.

17 Saray, a.g.m., s. 8.

18 Enver Ziya Karal, Atatürk'ün Türk Tarihi Tezi Atatürkçülük, Atatürk ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler, II. Kitap, s. 162.

19 Afet İnan, "Dil ve Tarih Fakültesi'nin Kuruluş Hazırlıkları Üzerine", Tarih Araştırmaları, C. I, Ank. 1957, s. 1-16.

20 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. I-III, Ank. 1981, s. 377.

dünya kültüründeki analıklarını, redolunmaz ilmi belgelerle ortaya koydukça yalnız Türk Milleti değil, fakat bütün ilim alemi için dikkat ve intibahı çeken kutsal bir vazife yapmakta olduklarını ehemmiyetle söyleyebilirim." ²¹ diyordu.

1937 yılındaki meclisin açış nutkunda ise Atatürk; memleket davasını anlamak, anlatmak, nesilden nesile aktarmak için şimdilik kaydıyla memleketi üç büyük kültür bölgesi halinde mütalaa etmek gerektiğini ifade ederek şu direktifleri veriyordu. "Garb bölgesi için İstanbul Üniversitesi'nde başlamış olan ıslahat programını daha radikal bir tarzda tatbik ederek cumhuriyete cidden modern bir üniversite kazandırmak, merkez bölgesi için Ankara Üniversitesi'ni kurmak az zamanda kurmak lazımdır. Doğu bölgesi için Van Gölü sahillerinin en güzel bir yerinde her şubeden ilk okulları ile ve nihayet üniversitesi ile modern bir kültür şehri yaratmak yolunda şimdiden fiiliyata geçilmelidir."²² Çünkü O'na göre "...Büyük davamız en medeni en müreffeh millet olarak varlığımızı yükseltmektir."²³

Sonuç olarak şunları ifade etmek istiyoruz: Mustafa Kemal Atatürk hem Milli Mücadele'de, hem de 1923'den sonra farklı bir siyasi ve sosyal organizasyonla girdiği yeni mücadelede milletin sahip olduğu değerlere güveniyordu. O milletine şimdi hedef olarak "muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak, hatta üstüne çıkma"yı göstermişti. 1923 ve sonrası düşünüldüğünde bu hedef bir yabancıya fantazi gibi gelebilirdi. Ama Atatürk için bunun teminatı Türk Tarih ve Kültürüdür. O'na göre Türk milleti zekidir, çalışkandır ve ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde yeterli gücü bulacaktır. Yine O, Türk milletini bu hedefe varmak için yeni bir şuur, yeni bir ruhla donatmak istiyordu. İnsanlık ailesinin şerefli bir üyesi olan Türk'ün medeniyet adına yapacağı daha pek çok katkı vardı. Bu katkı ise O'nun daha Mart 1923'de yaptığı bir konuşmasında belirttiği gibi aydınlarımız kendi milletini tanımaları, milleti ile el ele yürümeleri sayesinde olacaktı. Atatürk 20 Mart 1923'de Konya'da bunu şöyle ifade ediyordu.

"... Umumiyet itibariyle şu hatamızda vardır ki, tetkikat ve tebbuatımıza zemin olarak alekser kendi memleketimizi, kendi an'anelerimizi, kendi hususiyetlerimizi ve ihtiyaçlarımızı almamız. Münevverlerimiz belki bütün cihani, bütün diğer milletleri tanır, lakin kendimizi bilmeyiz. Münevverlerimiz "Milletimi en mesut millet yapayım" der. "Başka milletler nasıl olmuşsa onu da aynen öyle yapayım" der. Lakin düşünmeliyiz ki, böyle bir nazariye hiçbir devirde muvaffak olmuş değildir. Bir millet için saadet olan şey, diğer bir millet için felaket ola-

21 Söylev ve Demeçler, C. I, s. 387-388.

22 Söylev ve Demeçler, C. I, S. 401-402.

23 a.g.e., s. 401.

bilir. Aynı sebep ve şerait birini mesut ettiği halde diğerini bedbahlı edebilir. Onun için bu millete gideceği yolu gösterirken dünyanın her türlü ilminden keşfiyatından, terakkiyatından istifade edelim, lakin unutmayalım ki, asıl temeli kendi içimizden çıkarmak mecburiyetindeyiz, milletimizin tarihini, ruhunu, sanatını sahih, salim, dürüst bir nazarla görmeliyiz... Arkadaşlar bizim halkımız çok temiz kalpli, çok asil ruhlu, terakkiye çok kabiliyetli bir halktır." ²⁴

24 Söylev ve Demeçler, C. II, s. 141-142.